УДК 94 : 338.43 (560.8) (045)
DOI: https://doi.org/10.33782/2708-4116.2026.1.426

Oksana Makhynia*

SOUTHEASTERN ANATOLIA PROJECT (GAP): HISTORICAL MILESTONES AND STRATEGIC GOALS

Abstract: The article is devoted to a comprehensive analysis of one of the largest and most ambitious infrastructure projects in the world – the Southeastern Anatolia Project (GAP). The work covers the path of transformation of the initiative from a purely energy program to a multi-sectoral model of sustainable human development.

The author examines the roots of the project, which date back to the 1930s, when the Directorate for the Study of Electricity was established at the initiative of Mustafa Kemal Ataturk. The article analyzes in detail the key stages: the formation of disparate plans for the construction of dams on the Tigris and Euphrates rivers into a single integrated project; the official transformation of GAP into a regional development project with the adoption of the 'Master Plan', which marked the transition from technical construction to socio-economic reform. The work focuses on the description of technical achievements. The project covers 9 provinces of Turkey. Hydropower: The system provides for the construction of 22 dams and 19 hydroelectric power plants. Irrigation: A plan to irrigate over 1.82 million hectares of arid land, transforming the region into the 'breadbasket' of the Middle East. Special attention is paid to the Ataturk Dam, one of the largest in the world by volume of embankment.

The article reveals the multifaceted strategic objectives of Turkey: overcoming regional inequality, reducing the economic gap between the developed west and the agrarian east of the country. Job creation: The project aims to provide jobs for over 3.8 million people, which is critical for stabilizing the social situation in the region. Infrastructure development: modernization of transport networks, construction of airports and development of urban infrastructure. Social protection and education: implementation of women's support programs, establishment of multipurpose community centers (ÇATOM) and increase of literacy level. A separate section is devoted to 'water diplomacy'. Since the Tigris and Euphrates are transboundary rivers, the implementation of the GAP raises discussions with neighboring Syria and Iraq.

The author analyzes the issue of water resources distribution in the river basin. Environmental consequences: ecosystem changes, risks of soil salinization and preservation of historical heritage (for example, the case of the flooding of the ancient city of Hasankeyf). The article concludes that GAP has ceased to be just a network of hydroelectric power plants. Today it is a global example of integrated development, where economic growth is combined with social justice and environmental management. Despite financial and geopolitical obstacles, the project remains a key instrument of national security and economic sovereignty of Turkey.

Keywords: Southeastern Anatolia Project (GAP), Tigris and Euphrates, sustainable development, regional policy of Turkey, hydropower, socio-economic transformation

* *Makhynia Oksana* – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Archaeology and Special Branches of Historical Science, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy (Cherkasy, Ukraine); ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1838-4877; e-mail: Okcana_82@ukr.net

CC BY 4.0

Оксана Махиня*

ПРОЄКТ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АНАТОЛІЇ (GAP): ІСТОРИЧНІ ВІХИ ТА СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ

Анотація: Стаття присвячена комплексному аналізу одного з найбільших і найамбітніших інфраструктурних проєктів у світі – Проєкту Південно-Східної Анатолії (GAP). Робота охоплює шлях трансформації ініціативи від суто енергетичної програми до багатосекторальної моделі сталого людського розвитку.

Автор розглядає коріння проєкту, що сягають ще 1930-х років, коли за ініціативи Мустафи Кемаля Ататюрка було створено Управління з вивчення електроенергетики. У статті детально проаналізовано ключові етапи: оформлення розрізнених планів будівництва гребель на річках Тигр та Євфрат в єдиний інтегрований проєкт; офіційне перетворення GAP на проєкт регіонального розвитку з прийняттям «Головного плану» (Master Plan), що ознаменувало перехід від технічного будівництва до соціально-економічного реформування. Центральне місце у роботі займає опис технічних досягнень. Проєкт охоплює 9 провінцій Туреччини. Гідроенергетика: Система передбачає будівництво 22 гребель і 19 гідроелектростанцій. Іригація: План зрошення понад 1,82 млн. гектарів посушливих земель, що перетворює регіон на «житницю» Близького Сходу. Особлива увага приділяється греблі Ататюрка – одній з найбільших у світі за об'ємом насипу.

Стаття розкриває багатогранність стратегічних завдань Туреччини: подолання регіональної нерівності, зменшення економічного розриву між розвиненим заходом та аграрним сходом країни. Створення робочих місць: Проєкт спрямований на забезпечення роботою понад 3,8 млн. осіб, що є критично важливим для стабілізації соціальної ситуації в регіоні. Розвиток інфраструктури: модернізація транспортних мереж, будівництво аеропортів і розвиток міської інфраструктури. Соціальний захист та освіта: впровадження програм підтримки жінок, створення багатоцільових громадських центрів (ÇATOM) і підвищення рівня грамотності. Окрема увага присвячена «водній дипломатії». Оскільки Тигр та Євфрат є транскордонними річками, реалізація GAP викликає дискусії з сусідніми Сирією та Іраком.

Автор аналізує питання розподілу водних ресурсів у басейні річок. Екологічні наслідки: зміна екосистем, ризики засолення ґрунтів та збереження історичної спадщини (наприклад, кейс затоплення стародавнього міста Хасанкейф). У статті підсумовується, що GAP перестав бути просто мережею ГЕС. Сьогодні це глобальний приклад інтегрованого розвитку, де економічне зростання поєднується з соціальною справедливістю та екологічним менеджментом. Попри фінансові та геополітичні перепони, проєкт залишається ключовим інструментом національної безпеки й економічного суверенітету Туреччини.

Ключові слова: Проєкт Південно-Східної Анатолії (GAP), Тигр та Євфрат, сталий розвиток, регіональна політика Туреччини, гідроенергетика, соціально-економічна трансформація

* *Махиня Оксана Миколаївна* – кандидат історичних наук, доцент кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (Черкаси, Україна); ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1838-4877; e-mail: Okcana_82@ukr.net

CC BY 4.0

Постановка проблеми. Нерівномірність регіонального розвитку є одним із ключових викликів для стабільності сучасних держав, особливо тих, що мають складну етнополітичну структуру. У Турецькій Республіці ця проблема найбільш гостро виявилася у південно-східних провінціях, які історично відставали від промислово розвиненого заходу країни. Регіон Верхньої Месопотамії, де зосереджені витоки стратегічно важливих річок Тигр та Євфрат, став епіцентром не лише економічної депресії, а й політичної напруги, пов'язаної з «курдським питанням». Проєкт Південно-Східної Анатолії (Güneydoğu Anadolu Projesi, GAP) виник як амбітна спроба держави трансформувати цей регіон через масштабне освоєння водних ресурсів. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення GAP не просто як гідроенергетичної ініціативи, а як комплексної моделі соціально-економічного та політичного реформування, що пройшла тривалий шлях еволюції – від ідей Мустафи Кемаля Ататюрка до сучасних стратегій сталого розвитку.

Метою статті є комплексний аналіз історичної ретроспективи виникнення Проєкту Південно-Східної Анатолії (GAP), виокремлення механізмів інституціоналізації та систематизації стратегічних цілей.

Огляд літератури. Питання реалізації Проєкту GAP і його впливу на розвиток Туреччини перебувають у центрі уваги багатьох дослідників. Вагому увагу цьому питанню приділяють насамперед турецькі науковці, які детально аналізують гідроенергетичний потенціал і технічні аспекти будівництва дамб у басейнах Тигру та Євфрату, інституційні засади та стратегічне планування проєкту, енергетичну складову GAP, значення проєкту для соціально-економічного розвитку Південно-Східної Анатолії тощо. Предметними є напрацювання таких науковців як: М. Канкал, С. Наджар, Е. Узлу[1], А. Більген[2], М. Балат[3], К. Кайгусуз[4], І. Юксель[5] та ін.

У вітчизняній історіографії питання історії та втілення проєкту залишається малодослідженим, його окремі аспекти згадуються у працях сходознавців, які приділяли увагу курдській проблематиці та євроінтеграції Туреччини. Відповідно, комплексний аналіз саме історичних етапів і систематизації стратегічних цілей даного проєкту потребує більш детального висвітлення.

Виклад основного матеріалу. Геоекономічна значущість Південно-Східної Анатолії визначається її роллю як головного гідрологічного вузла Близького Сходу. Саме тут формуються басейни Тигру та Євфрату – стратегічних артерій, контроль над якими конвертується у політичний вплив на весь регіон. Річка Тигр, що бере початок у високогір'ї Тавра поблизу озера Хазар, протікає турецькою територією понад 500 км, формуючи природний кордон із Сирією. Попри значний річний стік (близько 21 куб. км), Тигр має

[1] *Kankal M., Nacar S., Uzlu E.* Status of hydropower and water resources in the Southeastern Anatolia Project (GAP) of Turkey. *Energy Reports*. 2016. Vol. 2. P. 123-128.

[2] *Bilgen A.* Güneydoğu Anadolu Projesi'ni beklerken: projenin tamamlanmasini geciktiren faktörler üzerine bir inceleme. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.* 2019. № 37 (2). P. 41-270.

[3] *Balat M.* Southeastern Anatolia Project (GAP) of Turkey and regional development applications. *Energy Exploration & Exploitation*. 2003. Vol. 21, No. 5/6. P. 391-404.

[4] *Kaygusuz K.* Energy and water potential of the Southeastern Anatolia Project (GAP). *Energy Sources*. 1999. Vol. 21:10. P. 913-922.

[5] *Yuksel I.* Southeastern Anatolia Project (GAP) For Irrigation and Hydroelectric Power in Turkey. *Exploration & Exploitation*. 2006. Vol. 24, No. 4/5. P. 361-370.

CC BY 4.0

розгалужену систему приток, що впадають у нього вже на території Іраку. Така природна конфігурація робить річку менш вразливою до одностороннього контролю у верхів'ях, оскільки її водність значною мірою відновлюється за межами Туреччини.

Натомість басейн Євфрату представляє собою зовсім іншу геополітичну модель. Сформований злиттям річок Карасу та Мурад на Вірмено-Курдському нагір'ї, Євфрат має критичну особливість: після перетину сирійського кордону він практично не отримує нового живлення. Усі ключові притоки (Балик і Хабур) також контролюються Туреччиною. Це створює унікальну ситуацію «гідрологічної монополії»: водний потік Євфрату, що забезпечує майже 17% усього водного потенціалу Туреччини, може бути повністю врегульований за допомогою однієї масштабної споруди – такої як гребля Ататюрка, якій ми приділимо увагу в нашій статті. Таким чином, географічна будова регіону Курдистану дозволяє Туреччині виступати «країною верхніх воріт». Контроль над витоками цих річок перетворює воду з природного ресурсу на інструмент стратегічного домінування, оскільки країни нижньої течії – Сирія та Ірак – опиняються у повній залежності від гідротехнічного режиму, встановленого Анкарою[6].

Тигр та Євфрат, на берегах яких зародилися перші світові цивілізації та держави, є життєвими артеріями регіону. Сьогодні їхнє значення є не менш вагомим: вони залишаються критично важливим економічним і стратегічним ресурсом. Північний Курдистан як природний комплекс містить гігантські та значні водні ресурси. Прогнозується, що ці водні запаси набудуть цінності більшої ніж нафта, оскільки вода є винятково дефіцитним ресурсом для п'ятнадцяти близькосхідних держав. Висока швидкість течії забезпечує незамерзання річок у високогірних районах, що формує величезний гідроенергетичний потенціал регіону.

Передумови для освоєння водних ресурсів Тигру та Євфрату Туреччиною сягають 1930-х років, коли перший президент республіки Мустафа Кемаль Ататюрк ініціював проведення ґрунтовних досліджень цих річок[7]. З цією метою у 1935 р. були засновані наглядові станції Кебан і Кемаліє на Євфраті, а у 1936 р. – станція Діярбакир на Тигрі.

Важливо вказати, що Ататюрк добре усвідомлював значення використання водних ресурсів Верхньої Месопотамії для розвитку електроенергетики країни, тому за його вказівкою у 1935 р. було створено Головне управління з дослідження та розвитку електроенергетики, яке одразу ж розпочало інтенсивні дослідження вздовж турецької частини басейну Євфрату, зокрема в районі Кебана. У 1938 р. там стартували перші топографічні та геологічні дослідження, які заклали фундамент для гідроенергетичних розробок 1950-х рр. на Тигрі та Євфраті.

Важливим чинником, що трансформував розрізнені ініціативи з вивчення річкових басейнів у цілісну державну стратегію, стало інституційне оформлення Проєкту GAP у середині 20 ст. Інституційне забезпечення втілення проєкту було закріплено створенням згідно закону № 6200 у грудні 1953 р. Головного управління державних гідротехнічних робіт, організація якого була офіційно оформлена в 1954 р.[8]

[6] *Бояркина О.А.* Водный фактор в турецко-сирийских отношениях. *Мировая политика*. 2017. № 4. С. 57.
[7] *Yuksel I.* Southeastern Anatolia Project (GAP) For Irrigation and Hydroelectric Power in Turkey. *Exploration & Exploitation*. 2006. Vol. 24, No. 4/5. P. 365.
[8] Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü. URL: https://www.dsi.gov.tr/

CC BY 4.0

Створення управління забезпечило необхідну наукову й адміністративну базу для переходу від стихійного освоєння територій до системного планування. Саме цей крок дозволив централізувати гідрологічні дослідження та сформувати серію фундаментальних звітів, які стали технічним підґрунтям для майбутнього будівництва гігантських гідротехнічних споруд. Наявність профільного відомства не лише спростила координацію між різними галузями економіки, а й надала процесу юридичної легітимності, дозволивши регулювати питання землеволодіння та розподілу ресурсів на законодавчому рівні. Крім того, інституціоналізація у цей період створила стійку управлінську модель, яка згодом дозволила розширити межі проєкту із суто енергетичної площини до багатовекторної програми соціальної трансформації.

Територію Туреччини було поділено на 26 басейнів, управління якими здійснювали відповідні регіональні директорати (РД). У контексті територій, що традиційно асоціюються з Курдистаном, ключову роль відіграли вісім таких підрозділів: VIII РД (Ерзурум, включаючи Агрі й Ерзінджан), IX РД (Елязиг), X РД (Діярбакир), XV РД (Шанлиурфа), XVI РД (відповідальний за Кебанську греблю), XVII РД (Ван, охоплює також Бітліс, Муш і Хакярі), XX РД (Кахраманмараш, включаючи Газіантеп, Кіліс та Адіяман) та XXIV РД (Карс, охоплює Ардаган та Ігдір). Така розгалужена структура дозволила Анкарі здійснювати централізований контроль над водним потенціалом усього південно-східного регіону.

Під кураторством управління розпочалася підготовка ґрунтовних наукових звітів, відомих як «Попередній звіт про вивчення басейнів річок». Ці звіти були опубліковані у 1967 р. для Євфрату та у 1971 р. для Тигру. Вчені Технічного університету Караденіз (м. Трабзон, Туреччина) М. Канкал, С. Наджар, Е. Узлу провели фундаментальне дослідження, присвячене стану гідроенергетики та водних ресурсів на південному сході Туреччини, в якому зазначали, що у попередньому звіті про обстеження басейну Тигру, оприлюдненому Державним управлінням водних ресурсів у 1971 р., передбачалося будівництво 20 гребель різних розмірів, зрошення 190 000 га земель і виробництво гідроелектроенергії в обсязі 3,9 ТВт·год/рік[9].

Загалом, з середини 1960-х рр. турецька влада взяла рішучий курс на масштабне освоєння гідроенергетичного потенціалу річок східних регіонів країни. Знаковим підтвердженням цієї стратегії стала програмна заява уряду Сулеймана Деміреля від 27 жовтня 1965 р., в якій проголошувався намір перетворити Східну та Південно-Східну Анатолію на головне джерело енергії держави шляхом будівництва мережі гребель. Практична реалізація цього задуму розпочалася практично відразу ж із будівництва грандіозного гідровузла – Кебанської греблі та ГЕС – на місці злиття річок Авараш і Мурат, яке розпочалось 1966 р. Зведення споруди висотою 163 метри тривало майже десятиліття, у результаті чого було створено водосховище об'ємом 31 км³ та площею 675 км². Гребля була однією з найважливіших гідроелектростанцій, що генерувала 6 ТВт·год/рік електроенергії при встановленій потужності 1330 МВт, що стало вагомим внеском у національну енергосистему. Паралельно з інженерними роботами тривала підготовка наукової бази: на основі досліджень Адміністрації Євфрату та регіонального відділення Державного

[9] *Kankal M., Nacar S., Uzlu E.* Status of hydropower and water resources in the Southeastern Anatolia Project (GAP) of Turkey. *Energy Reports*. 2016. Vol. 2. P. 124.

CC BY 4.0

управління водних ресурсів у Діярбакирі було розроблено комплексні плани використання басейнів Нижнього Євфрату та Тигру. Кульмінацією стало об'єднання у 1980 р. розрізнених проєктів розвитку басейнів Євфрату та Тигру в єдиний комплексний план – відомий як Проєкт Південно-Східної Анатолії (GAP), що поклало початок масштабному регіональному розвитку[10].

Таким чином, ключова ідея Проєкту Південно-Східної Анатолії (GAP) вперше з'явилася у 1970-х рр. і спочатку була сфокусована винятково на створенні систем зрошення та виробництві гідроенергії на річках Євфрат і Тигр. Однак на початку 1980-х рр. ця концепція трансформувалася у багатогалузеву програму соціально-економічного розвитку регіону, яка охопила сільське господарство, гідроенергетику, інфраструктуру, лісове господарство, освіту й охорону здоров'я.

Наступним важливим моментом став 1986 р., коли Державній організації планування було доручено розробити модель інтегрованого регіонального розвитку для південного сходу країни. Головними ж віхами в історії реалізації GAP вважаються запуск Кебанської греблі (1965-1966), початок будівництва флагмана проєкту – греблі Ататюрка (1983) і спорудження греблі Каркамиш (1996).

Зокрема, гребля Ататюрка, зведена на річці Євфрат поблизу міста Бозова (провінція Шанлиурфа), стала центральним об'єктом і «серцем» Проєкту GAP. Будівництво цієї масштабної споруди розпочалося у листопаді 1983 р., а офіційне введення в експлуатацію відбулося в липні 1992 р. Насипна гребля висотою 169 м утворила гігантське водосховище об'ємом 48,7 куб. км та площею дзеркала 817 кв. км, яке місцеве населення через його масштаби назвало «морем». Гідроелектростанція при греблі мала встановлену потужність 2400 МВт (8 турбін по 300 МВт кожна) і здатна генерувати до 8,9 млрд. кВт год. електроенергії на рік, що робить її однією з найбільших у світі. Реалізація цього об'єкта обійшлася державі у 4 млрд. доларів США. Окрім енергетичного значення, ресурс водосховища розрахований на зрошення 882 тис. гектарів земель і розвиток промислового рибальства з потенціалом вилову до 20 млн. особин риби щорічно[11].

Протягом 1988-1989 рр. до головних засад Проєкту було додано підвищення рівня життя та доходів населення, а його ключовою метою стала ліквідація диспропорції регіонального розвитку та сприяння досягненню національних цілей, насамперед соціальної стабільності й економічного зростання, за рахунок підвищення продуктивності праці та можливості працевлаштування у сільськогосподарському секторі.

У 1989 р. з метою забезпечення комплексного розвитку регіону та підвищення його економічної привабливості, підвищення рівня освіти й життя населення, а також розбудови інфраструктури та сфери охорони здоров'я був прийнятий Генеральний план проєкту[12]. Для ефективного планування та реалізації вище вказаних завдань того ж року рішенням Ради Міністрів було утворено Управління регіонального розвитку Південно-Східної Анатолії[13].

[10] *Kankal M., Nacar S., Uzlu E.* Status of hydropower and water resources in the Southeastern Anatolia Project (GAP) of Turkey. *Energy Reports*. 2016. Vol. 2. P. 124.
[11] Ibrahim Hamidi. Syria rediscovers its Kurdish problem. *Daily Star*. 02.09.2002.
[12] GAP Nedir? *GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı*. URL: http://www.gap.gov.tr/gap-nedir-sayfa-1.html
[13] Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkinmaidaresi Teşkilatinin Kuruluş Ve Görevleri Hakkinda Kanun Hükmünde Kararname. *GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı*. URL: https://www.gap.gov.tr/sayfa/kurumsal/gap-bki-tarihcesi/

CC BY 4.0

Стратегічні цілі розвитку було розділено на три групи: стимулювання економіки та зростання доходів населення, подолання міжрегіонального відставання та розбудова урбаністичного потенціалу міст. План також передбачав забезпечення соціальної стабільності, розвиток експорту та перехід регіону до економічної самодостатності на основі власних ресурсів[14].

Аграрні цілі фокусувалися на підвищенні продуктивності, диверсифікації культур і створенні робочих місць для стримування еміграції селян. Водночас промисловість мала стати локомотивом економіки, стимулюючи технологічне оновлення, зростання зайнятості та нарощування експортного потенціалу для отримання валютних надходжень.

Стратегія генерального плану базувалася на комплексному освоєнні водних і земельних ресурсів для індустріалізації регіону та впровадження інтенсивного землеробства. У соціальній сфері пріоритетом стало залучення кваліфікованих кадрів для покращення обслуговування населення. Аграрна політика зосередилася на розширенні іригації, реформуванні землеволодіння, стимулюванні тваринництва та підтримці фермерства через вигідне ціноутворення. Промисловий розвиток передбачав підтримку підприємців кредитами та технологіями, а також створення стратегічних підприємств у найменш розвинених провінціях. Кінцевою метою була трансформація структури ВВП, а саме перехід від аграрної моделі до домінування промисловості та сфери послуг.

Хоча Генеральний план 1989 р. не встановлював кінцевої дати завершення, процес реалізації Проєкту GAP відбувався за чітко визначеною трирівневою стратегією. Перший, підготовчий етап (1989-1994 рр.) був спрямований на завершення раніше розпочатих об'єктів, апробацію нових для регіону промислових культур і стабілізацію виробництва товарів широкого вжитку; окрема увага приділялася невідкладній модернізації комунікацій і систем водопостачання великих міст. Другий етап (1994–2005 рр.), що отримав назву «реструктуризація економіки та прискорення зростання», став ключовим у формуванні технічного базису регіону. Протягом цього періоду було завершено будівництво основних гідроелектростанцій та іригаційних систем, розширено мережу агропромислових підприємств, а також створено фундаментальну транспортну інфраструктуру, включаючи мережу автомагістралей, міжнародні аеропорти та логістичні термінали. Третій етап, розпочатий у 2005 р., має безстроковий характер і визначається як фаза «стабільного та самостійного розвитку». Використовуючи створений раніше фундамент, ця стадія передбачає перехід від державних дотацій до активного залучення приватних інвестицій, розвиток сфери вищої освіти, високих технологій і міжнародного туризму, що має на меті перетворити великі міста регіону на самодостатні центри економічного зростання.

Потрібно вказати на ще один важливий момент. Освоєння річкової системи Верхнього Межиріччя стало для Туреччини не лише стратегічним кроком з експлуатації гідроресурсів, що за цінністю перевершують вичерпні запаси вуглеводнів, а й ключовим інструментом розв'язання «курдського питання». Офіційна Анкара традиційно деполітизує цю проблему, трактуючи її як наслідок регіональної відсталості. Зокрема, державне керівництво тривалий час дотримувалося позиції, що підвищення добробуту на південному сході призведе до природного зникнення національних протиріч.

[14] Güneydoğu Anadolu Projesi Master Plan Çalışması Master Plan Nihai Raporu. Cilt 1, İkinci Baskı. 1990. *GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı.* URL: http://yayin.gap.gov.tr/pdf-view/web/index.php?Dosya=96aa15d7ad

CC BY 4.0

Попри внутрішні дискусії щодо природи сепаратизму, офіційною ідеологією гідропроєктів було проголошено стратегію «стійкого гуманітарного розвитку» з акцентом на соціальний аспект. Однак за деклараціями про гуманізацію простежувалися глибинні цілі щодо трансформації етнодемографічного вигляду регіону. Будівництво масштабних споруд призводило до руйнування традиційних поселень і стимулювання міграційних потоків: місцеве населення витіснялося до західних провінцій, тоді як у регіон спрямовувався потік етнічних турків. Таким чином, модернізація ландшафту та створення робочих місць слугували інструментами зміни соціально-економічної структури Курдистану, що вело до геоекономічної ізоляції стратегічно важливих гірських районів.

Додатковим критичним стимулом для реалізації цих проєктів стала енергетична вразливість країни. Висока залежність від імпорту сировини та стрімке зростання світових цін на енергоносії створили значний фінансовий тиск на державний бюджет. У ситуації, коли витрати на закупівлю нафти поглинали значну частку експортного виторгу, розвиток власної гідроенергетики перетворився з економічного завдання на питання національного виживання та енергетичної незалежності.

Які б причини не були основоположними, у результаті Проєкт Південно-Східна Анатолія став багатогалузевим інтегрованим регіональним проєктом розвитку Туреччини, заснованим на концепції сталого розвитку. Територіально проєкт охопив дев'ять провінцій (Адияман, Батман, Діярбакир, Ізмір, Кіліс, Сіїрт, Шанлиурфа, Мардін і Ширнак), які розташовані у басейнах річок Євфрат і Тигр у регіоні Верхньої Месопотамії. Як області з високим потенціалом розвитку, обрані за критеріями рівня муніципальних служб та потенціалу сільського господарства, були виділені область Діярбакир – Батман, а також Шанліурфа, Сіірт, Адіаман та Мардін[15]. Основною метою GAP стало усунення регіональних відмінностей у розвитку шляхом підвищення рівня доходів та якості життя людей, а також внесення вкладу в національні цілі соціальної стабільності й економічного зростання.

Висновки. Таким чином, аналіз Проєкту Південно-Східної Анатолії (GAP) дозволяє констатувати його глибоку історичну тяглість і стратегічну значущість для Турецької Республіки. Пройшовши шлях від перших наукових досліджень 1930-х рр., ініційованих М.К. Ататюрком, до розробки цілісного Генерального плану у 1989 р., проєкт перетворився на фундаментальну державну стратегію, а не випадкову ініціативу. Протягом десятиліть спостерігалася суттєва трансформація парадигми розвитку: GAP еволюціонував від вузькоспеціалізованої гідроенергетичної програми 1970-х рр. до сучасної комплексної моделі соціально-економічного піднесення, що охоплює промисловість, експорт, освіту, охорону здоров'я та інфраструктуру. Окрім внутрішнього значення, проєкт має виражений геоекономічний і геополітичний вимір. Завдяки ефективному використанню гідрологічного потенціалу регіону Верхньої Месопотамії, Туреччина фактично перетворила водні ресурси на стратегічний актив, за цінністю порівнюваний із нафтою, що забезпечило енергетичну незалежність регіону та створило передумови для стабільного зростання національної економіки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü. URL: https://www.dsi.gov.tr/

[15] Ibidem.

CC BY 4.0

GAP Nedir? GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. URL: http://www.gap.gov.tr/gap-nedir-sayfa-1.html

Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkinmaidaresi Teşkilatinin Kuruluş Ve Görevleri Hakkinda Kanun Hükmünde Kararname. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. URL: https://www.gap.gov.tr/sayfa/kurumsal/gap-bki-tarihcesi/

Güneydoğu Anadolu Projesi Master Plan Çalışması Master Plan Nihai Raporu. Cilt 1, İkinci Baskı. 1990. *GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı.* URL: http://yayin.gap.gov.tr/pdf-view/web/index.php?Dosya=96aa15d7ad

Література

Бояркина О.А. Водный фактор в турецко-сирийских отношениях. *Мировая политика*. 2017. № 4. С. 56-63.

Bilgen A. Güneydoğu Anadolu Projesi'ni beklerken: projenin tamamlanmasini geciktiren faktörler üzerine bir inceleme. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 2019. №. 37 (2). P. 241-270. DOI: https://doi.org/10.17065/huniibf.375707

Balat M. Southeastern Anatolia Project (GAP) of Turkey and regional development applications. *Energy Exploration & Exploitation*. 2003. Vol. 21, No. 5/6. P. 391-404.

Ibrahim Hamidi. Syria rediscovers its Kurdish problem. *Daily Star*. 02.09.2002.

Kankal M., Nacar S., Uzlu E. Status of hydropower and water resources in the Southeastern Anatolia Project (GAP) of Turkey. *Energy Reports*. 2016. Vol. 2. P. 123-128.

Kaygusuz K. Energy and water potential of the Southeastern Anatolia Project (GAP). *Energy Sources*. 1999. Vol. 21:10. P. 913-922.

Yuksel I. Southeastern Anatolia Project (GAP) For Irrigation and Hydroelectric Power in Turkey. *Exploration & Exploitation*. 2006. Vol. 24, No. 4/5. P. 361-370.

Перше надходження – 04.02.2026
Прийнято до друку – 03.03.2026
Оприлюднено на сайті – 19.03.2026

CC BY 4.0